

I. ERZA-MORDVIN SZÖVEGEK

1. Sodamo-jovkst

Ine ved'én tombal'd'e iné at'a šejeři – puřgié.

Kudo-ugolso ovto rangi – jažamo-kev.

Lato langso veřges sokoři – suřceme.

Kizna čubaso, t'eľ'ňa štapo – čuvto.

Tundoň činé jakst'eřné, t'eľe činé ožié - t'ikše.

Posudas od, a sońc vařav – suv'teme.

Moň ul'i kirém, šísem vařanzo – prá.

Moľi skamonzo, a sońc komšvet'eje ki t'eji – izamot.

Kavto aščit', kavto udit', ve'eće jaki, kotoće veř'ni, šísemeće morot mori – kenkš.

Peze šuvož, soň čovié – salmuks.

Višt-čužt alonzo, puřgiéška vaľgejeze – ved'-kev.

Viř čířeva sivel't' sodnož – pižolt.

Kijava moľi at'ié, kavto peľev šel'geňi – ved' kandi.

Šijaso počodoz seň pakša – meňel' peľ marto.

Ťeľeňek-kizeňek ve t'vetkaso – piče.

2. Pši nurdo (jovks)

Kočkurovasto Murza veľev ards atines alashaso. Ards, ards, di alashas siseš. Tarkaš ulnes veľev pandt. Aťaš jala paňi alašant, di soňskak ľezdi tenze. Kundi ažijaňteň, di uški martonzo. Škaš ulnes teľe. Čis ulnes jakšamo. Čak-čak kuzevs pandos, soňš at'a išťa pšilgadš, ľivezeš natoj čamavanzo čud'i. Tuš kiš pando alov. Aťaš ozaš nurdoňteň. Pšilgadamadoňť šapkaňťkak, vaľgatneňgak kajiňze.

Sonze meľga trojkaso ardi bojar. Langsonzo ľembe tulup. Sasiže at'aňť bojaroš, di mefi kučereňteň:

– Lotkaka!

Kučereš lotkavtiňze alašatneň. Bojaroš mefi at'aňteň:

– Ton, at'a, meks išťa pšilgadit'?

Aťaš i mefi:

– E, bojar, moň nurdom išťamo, son pek pši. Vant, šapkamgak jortija, di keďemgak ušosot.

Bojaroš mefi:

– Davaj, polavtsiňek nurdteň!

– A sodan, mežť teľjňemskak. Moň nurdom pek pši, žal' maľavi – korti at'aš.

Bojaroš peďaš at'aňteň:

– Ton ľija teľjat, sed'ejak pši kaľmi ul'eme. T'en maksik moňeň!

– Paro eno – korti at'aš –, aňsak kil'demaňek!

Polavtiz. Bojaroš maksize at'aňteň trojkaňť kil'demaňek, di martonzo maksize tulupoňťkak.

Aťaš maksize bojaroňteň nurdonzo alašaneľ. Aťaš oršize tulupoňť, ozaš trojkaňteň, di vačkoďiňze alašatneň. Išťa bojkasto noškstaš son, mik lovoň davol kepeťeťs meľganzo. Bojaroš ozaš pši nurdoňteň, kajiže šapkazo, vaľganzo, di uči, koda pšilgadi. Učoš, učoš – avoľ pšilgadat, sed'ejak pek keľmes. Ašteš, ašteš, mik seňškads. Rankstaš kučereňť langš:

– Paňť sed'e kurok, te proľanaž pši nurdoňť lovažaks keľmat.

Kučereš panš, paňš, at'adoňť pek pšilgadš. Alašas čirkaž čirki. Bojaroňť vejs-vejs a pongoňit pejenje. Sorni. Son vani, teves beľan. Valgš pši nurdstoňť, di jalgo tuš kudov.

3. Ašo utka jakšargo (moro)

Pokšiñeñ pokš pokš pakša,
vaj pokš pakšasoñť lužomñe,
vaj lužomñeseñť efkiñe,
efkeñť kunčkaso šil'dejñe,
šil'dejñeñť práso piziñe,
piziñeš peškse alned'e,
vaj alneťñe peškse ľevksked'e,
alneťñe langso ašo utka jakšargo.

Vaj ćećat-pećat ašo utkañ piľgenze,
jarmak-šorma ašo utkañ langozo,
pie truba ašo utkañ kirgazo,
pižeñ braťina ašo utkañ zopkeze,
paťcej ćoko ašo utkañ koklaćeze,
šijas navaž ašo utkañ ñeřeze,
sirñes oložas ašo utkañ ñeť-peze,
ćinžaramo ašo utkañ pulozo.
Kuva ukšni, ašo utka keňarkšni.

Ki ñejiže ašo utkañ, keňarkšni,
už ki řed'iže, ašo utka keňarkšni?
pakšava jaki ohotník ñejiže,
pakšava jaki ružejník řed'iže.
ružijazo od-ćorañ langsonzo,
matroskazo od-aľaň boksonzo.
zařadakšniže ohotník ružijanžo:
– vaj mon ćavdan, ašo utka jakšargo!

Vaj lomañ kel'se ašo utka pškad'ekšneš,
som lomañ valso ašo utka kortakšnos:
– ton iľamak ľed'ť, od-ćora paroći,
iľamak ćavt, od-aľa ružejník!
Piziñem peškse, od-ćora, alned'e,
alneťñe peškse, od-aľa, ľevksked'e.
Iľit' uroskavt, od-ćora, moñ ľevkskeñ!
Koli ton, od-ćora, moñ ćavsamak,
moľmadot ikeľe kuli sajeñ poliñeť,
uroskadiť ešit' pižeťakiñeť.

Ešše kuncolo ohotník utkiñeñ,
sajiže ružijanžo ohotník ľed'iže,
ašo utkiñeñ ružejník ćaviže.

Koda moľekšneš od-ćora kudov-ćiv,
ežem-piřaso od-ćorañ polazo,
uroskadokšnošť od-ćorañ řakanzo,
vaćkod'ekšniñže od-ćora kavto keďenze,
son ñed'akšniñže od-aľa kemeñ suronzo.

4. Kozoń Kazań strojati (moro)

Uš kozoń Kazań strojati, uš kozoń ošoś vačkati?

Oχ, šísem kińeń ki-ulos, son šísem ľiši ľišma-prás.

Son kuva stroji, londadi, son kuva vački, kaladi.

– Davajťe, bratsi, dumatank, miń veľeń puromks purnatank!

Meze Kazańńeń alstatank, meze ošońťeń jovtatank?

Davajťe, bratsi, dumatank, davajťe, alťat, arćítank,

miń ińazorońť końenze, miń ińazorońť ľišmenze. –

Śeďejak Kazań kaladi, śeďejak ošoś londadi.

– Davajťe, bratsi, dumatank, davajťe, alťat, arćítank,

meze Kazańńeń alstatama, meze ošońťeń jovtatama.

Miń pańcej-ćoko alstatank, miń pańcej-ćoko jovtatank. –

Śeďejak Kazań kaladi, śeďejak ošoś londadi.

– Ńej uš veľeń sȳotka miń ťejťank, oχ veľen puromks purnatank!

Miń veľeń krugom jutatank, miń śupav lomań vešńitank!

Veľese śupav Vaša at'a, veľese koźav Vaša at'a.

A suroń kuvalt son śupav, a kudoń kuvalt son koźav.

Son šísem ćorań ťińića, son šísem ćorań vanića,

kavksoće ťakaś Mańuša, kavksoće ťejťeń doćińe.

Uχ vad'ra ťakaś Mańuša, vad'ra ťejťeńiś Mańuša.

Śeťen Kazańńeń alstatank, śeťen ošońťeń jovtatank.

Son apak vačkak vačkati, son apak strojak strojati.

Uš Kazań purnaś pińanzo, son ošoś orštaś langonzo.

Mańuša purnakšnoś seńenze, Mańuša orštakšnoś langonzo.

Son kotat ćulkat kańćekšnoś, son maze paľa orštakšnoś,

son pańcej-paća śulmakšnoś, son sijań surkske tongokšnoś.

Mejľe Kazańńeń tujekšnoś, mejľe ošońťeń venćakšnoś.

IGERAGOZÁS

INDETERMINATÍV

	Indic. praesens	I. praet.	II. praet.	Futurum
Sg1	kort-an	kort-iń	kort-iľ-iń	karman kortamo
Sg2	kort-at	kort-it'	kort-iľ-it'	karmat kortamo
Sg3	kort-i	korta-s	kort-iľ	karmi kortamo
PI1	korta-tano	kort-ińek	kort-iľ-ińek	karmatano kortamo
PI2	korta-tado	kort-id'e	kort-iľ-id'e	karmatado kortamo
PI3	kort-it'	korta-sť	kort-iľ-t'	karmit' kortamo
Neg.	a kortan	eziń korta	a kortiľiń	a karman kortamo

	Imperativus	Optativus	Conjunctivus	Conditionalis
Sg1	kort-ak	korta-zan	korta-vľiń	kort-ińd'eran
Sg2		korta-zat	korta-vľit'	kort-ińd'erat
Sg3		korta-zo	korta-voľ	kort-ińd'eraj
PI1	korta-do	korta-ztano	korta-vľińek	kort-ińd'eratano
PI2		korta-ztado	korta-vľid'e	kort-ińd'eratado
PI3		korta-zt	korta-voľt'	kort-ińd'erajt'
Neg.	iľa korta iľado korta		avoliń korta	

DETERMINATÍV

Indicativus praesens

	Sg 1 (engem)	PI 1 (minket)	Sg 2 (téged)	PI 2 (titekét)	Sg 3 (őt)	PI 3 (öket)
Sg 1	—	—	kunda-tan	kunda-tadiž	kunda-sa	kunda-siń
Sg 2	kunda-samak	kunda-samiž	—	—	kunda-sak	kunda-sit'
Sg 3	kunda-samam	kunda-samiž	kunda-tanzat	kunda-tadiž	kunda-si	kunda-sińze
PI 1	—	—	kunda-tadiž	kunda-tadiž	kunda-sińek	kunda-sińek
PI 2	kunda-samiž	kunda-samiž	—	—	kunda-sińk	kunda-sińk
PI 3	kunda-samiž	kunda-samiž	kunda-tadiž	kunda-tadiž	kunda-siž	kunda-siž

I. praeteritum

	Sg1	PI1	Sg2	PI2	Sg3	PI3
Sg1	—	—	kund-iťiń	kund-id'iž	kund-ija	kund-iń
Sg2	kund-imik	kund-imiž	—	—	kund-ik	kund-it'
Sg3	kund-imim	kund-imiž	kund-ińžit'	kund-id'iž	kund-iže	kund-ińže
PI1	—	—	kund-id'iž	kund-id'iž	kund-ińek	kund-ińek
PI2	kund-imiž	kund-imiž	—	kund-id'iž	kund-ińk	kund-iń
PI3	kund-imiž	kund-imiž	kund-id'iž	kund-id'iž	kund-iž	kund-iž

Neg.

	Sg1	PI1	Sg2	PI2	Sg3	PI3
Sg1	–	–	ežiťiń	ežid'iž	ežija	ežiń
Sg2	ežimik	ežimiž	–	–	ežik	ežit'
Sg3	ežimim	ežimiž	ežińžit'	ežid'iž	ežiže	ežińže
PI1	–	–	ežid'iž	ežid'iž	ežińek	ežińek
PI2	ežimiž	ežimiž	–	ežid'iž	ežińk	ežiń
PI3	ežimiž	ežimiž	ežid'iž	ežid'iž	ežiž	ežiž

Imperativus

	Sg1	PI1	Sg3	PI3
Sg2	kunda-mak	kunda-miž	kund-ik	kund-it'
PI2	kunda-miž	kunda-miž	kund-ink	kund-ink

Neg

	Sg1	PI1	Sg3	PI3
Sg2	iľamak	iľamiž	iľik/iľak	iľit'/iľat
PI2	iľamiž	iľamiž	iľińk/iľank	iľińk/iľank

NÉVSZÓRAGOZÁS

	indet Sg	det Sg	detPl
Nominativus	Ø	ś	TNe
Gen-Accusativus	-ń, -eń, -oń	ńť	TNeń
Dat-Allativus	-neń, -ńeń	ńťeń	TNeńeń
Inessivus	-se, -so	sOńť	TNese
Elativus	-ste, -sto	stOńť	TNeste
Illativus	-s	ńťeń	TNes
Lativus	-v, -ev, -ov		
Ablativus	-de, -d'e, -do, -te, -t'e, -to	dOńť	TNed'e
Prolativus	-va, -ga, -ka	Vańť	TNeva
Translativus	-ks, -eks, -oks	ksońť	TNeks
Abessivus	-vťeme, -vtomo...	(v)TOmOńť	TNevťeme
Comparativus (Comitativus)	-ška, -eška, -oška -nek/-ńek, -ček	škańť	TNeška

BIRTOKOS SZEMÉLYRAGOZÁS

	egy birtok		több birtok	
Sg1	m	m, om, em	n	n/ń, on/eń
Sg2	t	t/ť, ot, eť	=	
Sg3	zo	zo/ze, ozo/eze	nzo	nzo/nze, onzo/enze
Pl1	nok	nok/ńek, onok/eńek	=	
Pl2	nk	nk/ńk, onk/eńk	=	
Pl3	st	st, ost, est	=	

NÉVMÁSOK

	mon	ton	son
Gen-Accusativus	moń	toń	sonze
Dat-Allativus	mońen ~ t'eń	tońeť ~ t'eť	sońenze ~ t'enze
Inessivus	moń ejse	toń ejse	sonze ejse
Ablativus	mond'eń	tońd'eť	sońd'enze
	miń	tiń	siń
Gen-Accusativus	mińek	tink	sinst
Dat-Allativus	mińeńek ~ t'eńek	tińenk ~ t'enk	sińenst ~ t'enst
Inessivus	mińek ejse	tink ejse	sinst ejse
Ablativus	mińd'eńek	tińd'enk	sińdest

SZÁMNEVEK

1 vejke, ve	11 ke-vejke-je	21 komś-vejke-je	40 nileń-gemeń
2 kavto	12 kem-gavto-vo	22 komś-kavto-vo	50 ved'-gemeń
3 kolmo	13 kem-golmo-vo	23 komś-kolmo-vo	60 kod-gemeń
4 nil'e	14 kem-nil'e-je	24 komś-nile-je	70 siźg-emeń
5 ve'e	15 ke-ve'e-je	25 komś-ve'e-je	80 kavkso-gemeń
6 koto	16 kem-goto-vo	26 komś-koto-vo	90 vejkse-gemeń
7 śiśem	17 kem-źiśem-ge	27 komś-śiśem-ge	100 śado
8 kavkso	18 kem-gavkso-vo	28 komś-kavkso-vo	200 kavto-śadt
9 vejkse	19 ke-vejkse-je	29 komś-vejkse-je	300 kolmo-śadt
10 kemeń	20 komś	30 koloń-gemeń	400 nil'eś-adt
			1000 t'ozań ~ tiśča

Az erza és moksa nyelvjárások közti eltérések és azonosságok főbb pontjai

HANGTAN

	erza		moksa
	u i		u i
	o e		o e
	a		a ä
		ə	
	erza		moksa
zárhangok:	p, t, t', k b, d, d', g		p, t, t', k b, d, d', g
frikatívák:	f, χ v, j		f, χ J v, j
szibilánsok:	s, s', š z, ž, ž'		s, s', š z, ž, ž'
affrikáták:	c, č, č'		c, č, č'
likvidák:	l, l'		l, l' L, Ľ
tremulánsok:	r, r'		r, r' R, Ř
nazálisok:	m, n, n'		m, n, n'

	mdE	mdM	mdE	mdM
č-		š-	čejeř	šejeř
s + Vpal		ś + Vpal	sedʔ	śedʔ
-kš-		-š-	mekš	meš
-ŋ (nyj)		-v	koŋ	kov
l		L	kal : kalt	kal : kaĽt

ALAKTAN

	erza		moksa	
Birtokos ragozás	egy birtok	több birtok	egy birtok	több birtok
Sg1	-m	-n/-ń	-žə	-ńə
Sg2	-t/-t'	=	-ćə	-t'ńə
Sg3	-zo/-ze	-nzo/-nze	-c	-nzə
Pl1	-nok/-ńek	=	-ńkə	=
Pl2	-nk	=	-ńt'ə	=
Pl3	-st	=	-snə	=

Főnévragozás

	erza	moksa
Indet		
Nom	∅	∅
Gen-Acc	-ń	-ń
Dat-All	-neń/-ńeń	-ńďi
Iness	-so/se	-sə
Elat	-sto/-ste	-stə
Illat	-s	-s
Prolat	-va/-ka/-ga	-va/-ka/-ga/-gä
Ablat	-to/-te/-t'e/-do/-de/-d'e	-tə/-də
Lat	-v	-v/-u/-i
Transat	-ks	-ks
Abess	-vtomo/-vt'eme/-tomo/-t'eme	-ftəmə
Comp	-ška	-ška
Causat	—	-nksə

	DetSingularis		DetPluralis	
	erza	moksa	erza	moksa
Nom	-ś	-ś	-t'ne/-tne	-t'nə
Gen-Acc	-ńt'	-t'	-t'neń/-tneń	-t'nəń
Dat-All	-ńt'eń	-t'i	-t'neńeń	-t'nəńd'i
Iness	-sońt'/-seńt'		-t'nese	
Elat	-stońt'/-steńt'		-t'neste	
Illat	= Dat-All		-t'nes	
Prolat	-vańt'		-t'neva	
Ablat	-dońt'/-d'eńt'		-t'neďe	
Translat	-ksońt'			
Abess	-vtomońt'/-vt'emeńt'/ -tomońt'/-temeńt'			
Comp	-škańt'			

Igeragozás

	Ind Praesens		Ind Praeteritum	
	erza	moksa	erza	moksa
Sg1	-(a)n	-(a)n	-iń	-ń
Sg2	-(a)t	-(a)t	-it'	-t'
Sg3	-i	-j/-i	-ś	-ś
Pl1	-tano/-t'ano	-tamə/-t'amə	-ińek	-mə
Pl2	-tado/-t'ado	-tadə/-t'adə	-id'e	-də
Pl3	-it'	-(i)jt'	-śt'	-śt'

SZÓKINCS

Számnevek

	erza	moksa
1	vejke, ve	fkä
2	kavto	kaftə
3	kolmo	kolmə
4	ńil'e	ńilə
5	ve'e	ve'tə
6	koto	kotə
7	śisem	śisəm
8	kavkso	kafksə
9	vejkse	veJksə
10	kemeń	keməń

Személyes névmások

	erza	moksa
	mon	mon
	ton	ton
	son	son
	miń	miń
	tiń	t'iń
	siń	śiń

	erza	moksa
falu	ve'e	ve'ə
folyó	fej	f'äj
nyelv	kef'	käl'
nagy	ińe	oću
ne	il'a	t'at
róka	ri'vež	kelaz'
velő	ud'eme	uj

A mordvin lexika fontosabb finnugor (finn–permi) eredetű elemei

1. Testrésznevek

<i>jalgo</i> 'gyalog'	<i>jalka</i>	<i>gyalog</i>
<i>ked'</i>	<i>käsi</i>	<i>kéz</i>
<i>keñer</i>	<i>kyynärä</i>	<i>könyök</i>
<i>kenže</i>	<i>kynsi</i>	
<i>lovaža</i>	<i>luu</i>	
<i>makso</i>	<i>maksa</i>	<i>máj</i>
<i>pe</i> 'vminek a vége'	<i>pää</i>	<i>fej</i>
<i>pej</i>	<i>püi</i>	<i>fog</i>
<i>pongo</i>	<i>povi</i>	
<i>pulžams</i> 'térdén áll'	<i>polvi</i>	
<i>rungo</i> 'test, törzs'	<i>runko</i>	
<i>san</i>	<i>suoni</i>	<i>ín</i>
<i>šed'ej</i>	<i>sydän</i>	<i>szív</i>
<i>šejer</i>	<i>sääri</i>	
<i>sel'</i>	<i>syli</i>	<i>öl</i>
<i>šelme</i>	<i>silmä</i>	<i>szem</i>
<i>sepe</i>	<i>sappi</i>	<i>epe</i>
<i>šulo</i>	<i>suoli</i>	
<i>turva</i> 'ajak'	<i>turpa</i>	
<i>veř</i>	<i>veri</i>	<i>vér</i>

2. Rokonságnevek

<i>?čiče</i> 'idősebbik nővér férje'	<i>setä</i>	
<i>očä</i> M 'az apa idősebbik testvére'	<i>isä</i>	<i>ősz</i>
<i>ov</i>	<i>vävy</i>	<i>vő</i>
<i>pijo</i> 'fia vkinek'	<i>poika</i>	<i>fiú</i>

3. Állatnevek, állatokkal kapcsolatos kifejezések

<i>čejer</i>	<i>hüiri</i>	<i>egér</i>
<i>kal</i>	<i>kala</i>	<i>hal</i>
<i>kućkan</i>	<i>kotka</i>	
<i>kuj</i>	<i>kyy</i>	<i>kígyó</i>
<i>kuja</i>	<i>kuu</i> 'rasva'	<i>háj</i>
<i>lišme</i> 'ló'	<i>lehmä</i>	
<i>lovso</i> 'tej'	<i>lypsää</i>	
<i>mijav</i>	<i>majava</i>	
<i>mona</i>	<i>muna</i>	<i>mony</i>
<i>oj</i>	<i>voi</i> 'halzsír'	<i>vaj</i>
<i>pize</i>	<i>pesä</i>	<i>fészek</i>
<i>povo</i>	<i>pyy</i>	<i>fogoly</i>
<i>šav</i> 'pénz'	<i>suomu</i>	(lp. <i>čuobma</i>)
<i>šejel'</i>	<i>siili</i>	<i>sün</i>
<i>señej</i>	<i>säynä</i>	<i>őn</i>
<i>šeške</i>	<i>sääski</i>	
<i>šije</i>	<i>säkiä</i>	
<i>šulgo</i> 'búvármadár'	<i>sotka</i>	
<i>tuvo</i>	<i>sika</i>	
<i>uča</i> 'bárány'	<i>uhi</i>	<i>?juh</i>
<i>uškerej</i>	<i>västäräkki</i>	
<i>varaka</i>	<i>varis</i>	<i>varjú</i>

4. Természettel kapcsolatos kifejezések

<i>?tundo</i>	<i>touko</i>	<i>tavas</i>
<i>čuvto 'fa'</i>	<i>huhto</i>	
<i>ej</i>	<i>jää</i>	<i>jég</i>
<i>Jov</i>	<i>joki</i>	<i>jó</i>
<i>jur</i>	<i>juuri</i>	
<i>keř</i>	<i>keri(tuohi)</i>	<i>kéreg</i>
<i>kev</i>	<i>kivi</i>	<i>kő</i>
<i>ki'lej</i>	<i>koivu</i>	<i>?hajó</i>
<i>kize</i>	<i>kesä</i>	
<i>kov</i>	<i>kuu</i>	<i>hó</i>
<i>kuz</i>	<i>kuusi</i>	
<i>l'epe</i>	<i>leppä</i>	
<i>l'om</i>	<i>tuomi</i>	
<i>mar' 'alma'</i>	<i>marja</i>	
<i>olgo</i>	<i>olki</i>	
<i>pejel'</i>	<i>pilvi</i>	<i>felhő</i>
<i>peš'te</i>	<i>pähkinä</i>	
<i>piče</i>	<i>petäjä</i>	
<i>pižol</i>	<i>pihlaja</i>	<i>?fagyal</i>
<i>šokš</i>	<i>syksy</i>	<i>ősz</i>
<i>solams</i>	<i>sulaa</i>	<i>olvad</i>
<i>suv</i>	<i>sumu</i>	
<i>t'e'le</i>	<i>talvi</i>	<i>tél</i>
<i>t'eš'te</i>	<i>tähti</i>	
<i>t'ev' '-hoz'</i>	<i>tyvi</i>	<i>tő</i>
<i>tumo</i>	<i>tammi</i>	
<i>ved'</i>	<i>vesi</i>	<i>víz</i>

5. Halászat, egyéb munka

<i>jažams</i>	<i>jauhaa</i>	
<i>jonks</i>	<i>jousi</i>	<i>íj</i>
<i>kodams</i>	<i>kutoa</i>	
<i>nal</i>	<i>nuoli</i>	<i>nyíl</i>
<i>ned'ams</i>	<i>nitoa</i>	
<i>oš' 'város'</i>	<i>otava</i>	
<i>pezems</i>	<i>pestä</i>	
<i>ponams</i>	<i>punoa</i>	<i>fon</i>
<i>sodoms</i>	<i>sitoa</i>	
<i>t'ev</i>	<i>työ</i>	
<i>tol</i>	<i>tuli</i>	
<i>valoms</i>	<i>valaa</i>	

6. Mozgás

<i>eškel'ks</i>	<i>askel</i>	
<i>kol'gams</i>	<i>kulkea</i>	<i>halad</i>
<i>l'iv'tems 'hoz'</i>	<i>lähteä</i>	
<i>soks</i>	<i>suksi</i>	
<i>ujems</i>	<i>uida</i>	<i>úszik</i>
<i>valgoms 'leereszkedik'</i>	<i>valkaa 'lähteä'</i>	
<i>venč</i>	<i>vene</i>	

7. Emberi cselekvés

<i>andoms</i>	<i>antaa</i>	<i>ad</i>
<i>kandoms</i>	<i>kantaa</i>	
<i>kevks'tems</i>	<i>kysyä</i>	
<i>kul'ems</i>	<i>kuulla</i>	<i>hall</i>
<i>kuloms</i>	<i>kuolla</i>	<i>hal</i>
<i>levks ?</i>	<i>lie-</i>	<i>lesz</i>
<i>lovoms</i>	<i>lukea</i>	<i>?olvas</i>
<i>maksoms 'ad'</i>	<i>maksaa</i>	
<i>mijems</i>	<i>myydä</i>	
<i>nejems</i>	<i>nähdä</i>	<i>néz</i>
<i>ni'ems</i>	<i>niellä</i>	<i>nyel</i>
<i>nolams</i>	<i>nuolla</i>	<i>nyal</i>
<i>on</i>	<i>uni</i>	
<i>ozams</i>	<i>istua</i>	
<i>pañems 'hajt'</i>	<i>panna</i>	
<i>pe'ems</i>	<i>pelätä</i>	<i>fél</i>
<i>po'ems</i>	<i>purra</i>	
<i>šelge</i>	<i>sylki</i>	
<i>sevems</i>	<i>syödä</i>	<i>eszik</i>
<i>šimems 'iszik'</i>	<i>siemata</i>	
<i>tujems</i>	<i>tuoda</i>	
<i>ul'ems</i>	<i>olla</i>	<i>val-</i>
<i>ved'ams 'visz'</i>	<i>vetää</i>	<i>vezet</i>
<i>vijems</i>	<i>viedä</i>	<i>visz</i>

8. Névmások

<i>ki(je)</i>	<i>ken</i>	<i>ki</i>
<i>ko-, ku-</i>	<i>ku-</i>	<i>ho-</i>
<i>miñ</i>	<i>me</i>	<i>mi</i>
<i>mon</i>	<i>minä</i>	<i>?én</i>
<i>še</i>	<i>se</i>	
<i>son</i>	<i>hän</i>	<i>ő</i>
<i>te</i>	<i>tämä</i>	<i>té-</i>
<i>tiñ</i>	<i>te</i>	<i>ti</i>
<i>ton</i>	<i>sinä</i>	<i>te</i>

9. Számnevek

<i>kavkso</i>	<i>kahdeksan</i>	
<i>kavto</i>	<i>kaksi</i>	<i>két</i>
<i>kemeñ</i>	<i>kymmenen</i>	
<i>kolmo</i>	<i>kolme</i>	<i>három</i>
<i>koto</i>	<i>kuusi</i>	<i>hat</i>
<i>ni'le</i>	<i>neljä</i>	<i>négy</i>
<i>šišem</i>	<i>seitsemän</i>	
<i>ve(jke)</i>	<i>yksi</i>	<i>?egy</i>
<i>vejkse</i>	<i>yhdeksän</i>	
<i>ve'e</i>	<i>viisi</i>	<i>öt</i>

10. Egyéb

<i>al-</i>	<i>ala-</i>	<i>al-</i>
<i>či</i>	<i>kehä</i>	
<i>eš</i>	<i>e- (kielt.)</i>	
<i>i'la</i>	<i>älä</i>	
<i>i'ne</i>	<i>enä 'nagy'</i>	
<i>jondol 'villám' (< jon + tol)</i>	<i>jumala</i>	
<i>kalmo</i>	<i>kalma</i>	
<i>kundo</i>	<i>kansi</i>	
<i>l'em</i>	<i>nimi</i>	<i>név</i>
<i>l'embe</i>	<i>lämmin</i>	
<i>l'eze</i>	<i>lisä</i>	
<i>me'l</i>	<i>mieli</i>	
<i>nej 'most'</i>	<i>nyky</i>	
<i>o'cu M</i>	<i>iso</i>	
<i>od</i>	<i>uusi</i>	<i>új</i>
<i>oža</i>	<i>hiha</i>	
<i>paloms</i>	<i>palaa</i>	<i>fagy</i>
<i>paro</i>	<i>paras</i>	
<i>salams 'ellop'</i>	<i>sala</i>	
<i>šulgamo</i>	<i>solki</i>	
<i>šulmo</i>	<i>solmu</i>	
<i>vajams</i>	<i>vajota</i>	
<i>val</i>	<i>vala</i>	
<i>ve'l</i>	<i>ylä</i>	
<i>vij</i>	<i>väki</i>	<i>?-val/-vel</i>

Az Oroszországban élő uráli népek lélekszáma a népszámlálások adatai szerint:

(Forrás: Pusztay János: Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban. Budapest, 2006. 45. oldal)

	2002	1989	1959	1939
mordvinok	843 000	1 073 000	1 211 000	1 375 000
votjakok	637 000	715 000	616 000	600 000
cseremiszek	604 000	644 000	498 000	476 000
zürjének*	419 000	484 000	426 000	415 000
karjalaiak	93 000	125 000	164 000	250 000
nyenyecék	41 000	34 000	23 000	25 000
osztjakok	29 000	22 300	19 000	18 000
vogulok	11 400	8 300	6 300	6 300
vepszék	8 000	12 500		
szölkupok	4 200	3 600	3 700	2 600
kolai lappok	2 000	1 800	1 800	1 800
nganaszanok	800	1300	700	
izsórok	300	400	600	7 000
enyecek	200	200		
vótok	70	50		

* komi-zürjén és komi-permják együtt

A Mordvin Köztársaság lakosságának etnikai megoszlása (2002):

(Forrás: wikipedia / Mordvinföld)

összlakosság	888 800	
oroszkok	540 000	(60,8%)
mordvinok	284 000	(31,9%)
tatárok	46 000	(5,2%)
ukránok	4 800	
örmények	1300	
fehéroroszkok	1200	
csuvasok	1100	

(A többi nemzetiség lélekszáma 1000 fő alatt van.)

A mordvinok lélekszáma a Mordvin Köztársaságon kívül

(Forrás: Mészáros Edit: A mordvinok ma. IN: Finnugor kalauz. Budapest 1998. 143. oldal)

Szamarai Terület	117 000
Penzai Terület	96 000
Orenburgi Terület	81 000
Uljanovszki Terület	64 000
Nyizsnyij Novgorod-i Terület	45 000
Kazahsztán	34 000
Szibéria	32 000
Baskír Köztársaság	32 000
Tatár Köztársaság	29 000
Közép-Ázsia	29 000
Szaratov Terület	23 000
Moszkvai Terület	22 000
Ukrajna	20 000
Csuvas Köztársaság	19 000
Üzbegisztán	14 000
Habarovszki Terület	10 000
Tadzsiszisztán	7 000
Kirgizisztán	5 000
Türkmenisztán	4 000

Az Oroszországban élő uráli népek lélekszáma a népszámlálások adatai szerint:

(Forrás: Pusttay János: Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban. Budapest, 2006. 45. oldal)

	2002	1989	1959	1939
mordvinok	843 000	1 073 000	1 211 000	1 375 000
votjakok	637 000	715 000	616 000	600 000
cseremiszek	604 000	644 000	498 000	476 000
zürjének*	419 000	484 000	426 000	415 000
karjalaiak	93 000	125 000	164 000	250 000
nyenyecék	41 000	34 000	23 000	25 000
osztjakok	29 000	22 300	19 000	18 000
vogulok	11 400	8 300	6 300	6 300
vepszék	8 000	12 500		
szölkupok	4 200	3 600	3 700	2 600
kolai lappok	2 000	1 800	1 800	1 800
nganaszanok	800	1300	700	
izsórok	300	400	600	7 000
enyecék	200	200		
vótok	70	50		

* komi-zürjén és komi-permják együtt

A Mordvin Köztársaság lakosságának etnikai megoszlása (2002):

(Forrás: wikipedia / Mordvinföld)

összlakosság	888 800	
oroszkok	540 000	(60,8%)
mordvinok	284 000	(31,9%)
tatórok	46 000	(5,2%)
ukránok	4 800	
örmények	1300	
fehéroroszkok	1200	
csuvasok	1100	

(A többi nemzetiség lélekszáma 1000 fő alatt van.)

A mordvinok lélekszáma a Mordvin Köztársaságon kívül

(Forrás: Mészáros Edit: A mordvinok ma. IN: Finnugor kalauz. Budapest 1998. 143. oldal)

Szamarai Terület	117 000
Penzai Terület	96 000
Orenburgi Terület	81 000
Uljanovszki Terület	64 000
Nyizsnyij Novgorod-i Terület	45 000
Kazahsztán	34 000
Szibéria	32 000
Baskír Köztársaság	32 000
Tatár Köztársaság	29 000
Közép-Ázsia	29 000
Szaratov Terület	23 000
Moszkvai Terület	22 000
Ukrajna	20 000
Csuvas Köztársaság	19 000
Üzbegisztán	14 000
Habarovszki Terület	10 000
Tadzsiszisztán	7 000
Kirgizisztán	5 000
Türkmenisztán	4 000

A mordvin népesség

A finnugor népek közül a mordvin a harmadik legnagyobb a magyar és a finn után, megelőzve az észtet. Az egykori szovjetunióbeli népszámlálási adatok sok szempontból nem megbízható jellege miatt valóban pontos számokról nem beszélhetünk. A statisztikák szerint a mordvinok száma egyre csökken: az 1970-es népszámlálási adatok alapján 1 262 000 mordvin élt az akkori Szovjetunióban, 1979-ben 1 192 000, 1989-ben pedig már csak 1 153 000 (Lallukka 1982, 189; Sarv 1992, 148; Suihkonen 1987, 218).

Lélekszám és földrajzi helyzet tekintetében a mordvin kivételes helyet foglal el a finnugor népek között. A Mordvin Köztársaságban ugyanis csak 365 000 mordvin (magát mordvinnak valló ember) él (1970-es adat). Ez a mordvinoknak mindössze 28,88%-át teszi ki. Összehasonlításképpen álljon itt egy táblázat, amely – Suihkonen (1987, 218) adatai alapján – azt mutatja, hogy az adott finnugor nép (népcsoport) hány százaléka él saját köztársasága, autonóm területe határain belül:

1. észet	94,84%
2. vogul	86,69%
3. zürjén	85,79%
4. permják	80,56%
5. votják	68,74%
6. osztják	57,82%
7. karjalai	57,62%
8. cseremisz	49,97%
9. mordvin	28,88%

Igen rossz tehát a mordvinok helyzete, hiszen amellet, hogy saját köztársaságukban is igencsak kisebbségben vannak, népük több mint 70 százaléka oroszok lakta területeken él elszórtan.

A most következő táblázat azt mutatja be, hogy az egyes köztársaságokban, autonóm területeken az összlakosság hány százalékát teszik ki az adott népek (népcsoportok):

a) Suihkonen 1970-es adatai alapján (Suihkonen 1987, 218);

b) Lallukka 1979-es adatai alapján (Lallukka 1982, 190).

	a)	b)
1. észet	68,2 %	64,7 %
2. permják	58,3 %	61,4 %
3. cseremisz	43,2 %	43,5 %
4. mordvin	35,4 %	34,2 %
5. votják	34,2 %	38,2 %
6. zürjén	28,6 %	25,3 %
7. karjalai	11,8 %	11,1 %
8. osztják	4,5 %	2,0 %
9. vogul	2,5 %	1,1 %

E tekintetben viszonylag kedvezőbb a mordvinok helyzete, illetőleg – más megközelítésben – számos finnugor nép még rosszabb körülmények között él, saját, hivatalos lakóterületén ugyancsak kisebbségben.

Összességében tehát a mordvinokról elmondható, hogy nem egészen 30 százalékuk él a köztársaság határain belül, s ez a szám a Mordvin Köztársaság lakosságának is alig több mint egyharmadát teszi ki csupán.

A köztársaságon kívül élő majdnem 900 000 mordvin ma Oroszország egész területén megtalálható. Az ottani lakosság egészéhez viszonyítva a legtöbben a szomszédos területeken (Penzai terület: az összlakosság 6,7%-a, Szimbirszki terület: 5,7%), valamint a Volgán túl (Orenburg: 4,5%, Szamara: 4,3%, Kazahsztán: 4%) élnek.

Olyan távoli területeken is találni mordvinokat, mint Altaj, Amur, Habarovszk, Hanti-Manszijszk, Jekatyerinburg, Kamcsatka, Krasznojarszk, Kemerovo, Murmanszk, Tomszk stb.

Számszerűleg a legtöbben a Szamarai (118 000), a Penzai (106 500), az Orenburgi (92 000), a Szimbirszki (70 000) és a Nyizsnyij Novgorod-i (52 000) területeken, valamint Kazahsztánban (55 500) élnek.

Mordvinok más finnugor népek lakóterületén is megtalálhatók, a Mari Köztársaságban 1700, Komiföldön 2800, Karjalában pedig 1400 mordvin él. Sokkal jelentősebb arányban fordulnak elő a törökségi népek lakóhelyein: Baskíriában 41 000, Tatárföldön 31 000, Csuvasföldön 21 000 mordvin található. (Oroszországon kívül Ukrajnában számottevő a mordvin lakosság lélekszáma.) Természetesen ennek a nagyfokú szétszórásnak és keveredésnek a toponimikában is nyoma van.

Mordvinföld történetének áttekintésekor láthattuk, milyen okokra vezethető vissza ez az igen erős széttagoltság. Vizsgáljuk meg most azt, hogyan változott a mordvinok lélekszáma, illetve a térség három fő népességének (mordvin, orosz, tatár) egymáshoz való viszonya az évszázadok folyamán!

A XVII. század elejéről népszámlálási adatok híján csak becslésekkel rendelkezünk: kb. 70–80 000 fő lakhatott ezen a területen, s ebből kb. 40 000 lehetett a mordvin nemzetiségű (Isztorija 1979, 63). Más források szerint a XVI–XVII. sz. fordulóján a birtokösszeírási könyvek alapján 420 mordvin falu volt, több mint 4800 udvarral, azaz kb. 50 000 mordvin élhetett itt, de V. I. Kozlov valószínűbbnek tartja a 150 ezres lélekszámot (Mordva 1981, 31).

A XVIII. század elején (1721) az összlakosságnak 67,7%-a volt orosz, 23,6%-a mordvin és 8,7%-a tatár nemzetiségű. 1747-re az oroszok aránya tovább nőtt: 71,7%-ra, ezzel szemben a mordvinoké kismértékben (22,6%), a tatároké erősebben (5,7%) csökkent (Isztorija 1979, 64; Moxsin 1989, 48).

A harmadik népszámlálás (1762–66) adatai szerint Mordvinföldön 334 000 ember élt: ebből kb. 70% volt az orosz, 25% a mordvin és mindössze 5% a tatár. 1766 és 1855 között a lakosság létszáma közel 2,5-szeresére nőtt, de a három fő népesség aránya szinte alig változott: 68,75%-uk volt orosz, 25% mordvin és 6,25% tatár (Isztorija 1979, 81, 108).

A XIX. század közepén az eredeti területeken kb. 310–330 000 mordvin élhetett. Ebből a Penza–Szaratov-vidéken kb. 150 000 (a lakosságnak mintegy 23%-a), a Volgán túl pedig kb. 165 000 (25%) a becsült számadat (Kozlov 1960, 26–27; Mordva 1981, 32).

Az 1897-es népszámlálás adatai alapján (melyen már az anyanyelv és a nemzeti hovatartozás kérdése egyaránt szerepelt) a mordvinok lélekszáma 1 024 000 és 1 040 000 között mozoghatott. Mordvinföldön a lakosság aránya alig módosult: 68% volt orosz, 27,3% mordvin, 4,7% tatár. Az 1926-os adatok pedig már 1 340 000 mordvinnól beszélnek, akiknek 31%-a élt az eredeti területeken (Isztorija 1979, 207; Kozlov 1960, 36; Mordva 1981, 36–42).

A mordvin, az orosz és a tatár népesség viszonya ezek szerint a következőképpen alakult az elmúlt két évszázadban:

	1721	1747	1855	1897
orosz	67,7%	71,7%	68,75%	68%
mordvin	23,6%	22,6%	25%	27,3%
tatár	8,7%	5,7%	6,25%	4,7%

(Ezek az adatok természetesen nagyon viszonylagosak, hiszen a nemzeti hovatartozás és az anyanyelv kérdése nemcsak ma, hanem az elmúlt évszázadokban is e soknemzetiségű társadalom kényes pontja volt.)

Összességében elmondható, hogy Mordvinföld mai etnikai helyzete, az eredeti mordvin lakosság viszonylag csekély százalékos aránya és szétszórtsága nem újkeletű jelenség, hanem az orosz betelepülés első évszázadaitól fogva meglévő és erőteljesen ható tényező.

Forrás:

Maticsák Sándor: A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere. Debrecen, 1995. 16–19.

MORDVINFÖLD TÖRTÉNELME

A Volga–Oka-folyóköz több évezredes történelme során számos népnek és népcsoportnak adott otthont. A térség történetének korai szakaszában az ismeretlen etnikumhoz tartozó volga–okai törzsek mellett több, ősiráninak tulajdonított kultúra jelenléte mutatható ki. Később erre a többrétegű szubsztrátumra telepedett rá a mordvin népesség, amelyet igen jelentős hatás ért egyrészt a törökségi népcsoportok, másrészt az orosz betelepülők részéről. Ezeknek a népmozgásoknak a nyomai természetesen a helynévtanban is kimutathatók.

Az ismeretlen, ún. Volga–Oka népesség emlékét mára már csak a térség folyónevei és településnevei őrzik. Ennek az etnikumnak az eredetéről megoszlik a tudósok véleménye, egyesek a finnugor rokonságot sem tartják kizártnak. A Volga–Oka népesség hidronimikája igen sok azonosságot mutat az észak-orosz víznevekkel, főleg a topoforások között fordul elő sok egyező elem.

A régészeti eredményeket igen nehéz a nyelvi tényekkel összhangba hozni. A Volga–Oka-vidék víznevei közül néhány balti eredetre vezethető vissza, ám a térség régészeti kultúrái között nincs olyan, amelyet megnyugtatóan baltinak lehetne minősíteni. Noha Gorgyjejev (1966, 103; 1967, 185–186; 1969, 125) és Toporov (1990, 102) a balanovói és a fatjanovói kultúrákat baltinak tartja, a szakmai közvélemény e műveltségeket ősiráninak minősíti (vö. Zaicz 1975, 274). A víznevek balti párhuzamai önmagukban nem feltételezik a balti törzsek jelenlétét, hiszen ezek a közös nevek egy sokkal ősbibb, finnugor–indoeurópai érintkezés eredményei is lehetnek. A helynévtan eszközei önmagukban nem elegendők a több ezer évvel ezelőtti állapot feltérképezéséhez (bár vitathatatlanul segítik azt), így nem vállalkozhatok a balti víznevek végső eredetének és a névadó etnikum régészeti kultúrájának meghatározására, azonosítására, a továbbiakban ezeket az adatokat „balti réteg” címszó alatt tárgyalom.

A Volga-vidéken már az i. e. III. évezred végén megjelentek az ősiráninak tartott balanovói és fatjanovói kultúra képviselői. A II. évezred elején a balanovói műveltséget az ugyancsak ősiráni abasevói váltotta fel. Az ősiráni törzseket a finnugor (finn-permi) voloszovói kultúra szorította ki a II. évezred első felében. A voloszovóiból jött létre a permiek elődeinek kazanyi kultúrája, valamint a pozdnyakovói műveltség. Ennek utódja a finnségi gyakovói és a volgai gorogyeci kultúra (i. e. VIII. sz. – i. sz. V. sz.) volt. Ez utóbbiból a mordvinok, cseremiszek, merják és a muromák vezethetők le (vö. Zaicz 1975, 274–283).

Az ősmordvin törzsek időszámításunk első századaiban az Oka középső folyásánál, az Oka–Cna–Szura-vidéken alakultak ki. Szállásterületük a történelem későbbi szakaszaiban is sok más etnikum találkozásának volt a színhelye: szlávok, mescserek, merják (nyugaton és északnyugaton), cseremiszek (északon), volgai bolgárok, kazárok és polovecek (keleten és délen) egyaránt felbukkantak ezen a vidéken (Filatov 1965, 90–91; Isztorija 1979, 19–22; Kozlov 1960, 5–10).

A mordvinok történetének első, 1552-ig tartó szakaszában két meghatározó kapcsolat mutatható ki: a törökségi és a szláv népekkel való érintkezés. Ezek mellett kisebb mértékű kapcsolat állt fenn az azóta már kihalt finnugor etnikumokkal is.

A mordvin–törökségi kapcsolatok sorába ma már nem létező népek (volgai bolgárok, kazárok, polovecek), valamint mai nemzetek (csuvasok, tatárok) egyaránt

beletartoznak. A mordvinság a volgai bolgárokkal a IX. századtól állt kapcsolatban. A délről érkező bolgárok a Volga menti széles övezetben találkoztak az eredeti mordvin lakossággal, melynek következtében a mordvinok egy része áttelepült a belső, erdős részekre, más részük viszont bolgár fennhatóság alá került. A bolgár hatást a temetkezési szokások, valamint kereskedelmi és „pénzügyi” kapcsolatok is bizonyítják. Érdekes viszont, hogy a mordvinban viszonylag kevés volgai bolgár jövevényszó van. Ugyancsak szoros érintkezés alakult ki a kazárok és a mordvinok között: a mordvin területek egy része a kazár kaganátus irányítása alá került. Rajtuk kívül a tatárjárás előtt a mordvinok még egy törökségi népcsoporttal kerültek szorosabb kapcsolatba, a polovecekkel, akikkel a XI–XIII. században harci szövetséget is kötöttek (Baraskov 1974, 7–9; Halikov 1965, 152–162; Szmironov 1965, 23–24; Zagorovszkij 1973, 24–26; Zimonyi 1990, 5–13, 52–57).

Az azóta már kihalt finnugor népek közül a mordvinok a muromákkal érintkeztek elsősorban. A muromák északnyugati szomszédaik voltak, az Oka alsó folyásánál éltek, s a XI. században felolvadtak az orosz lakosságban.

Orosz hatás alá kerültek a mordvinokhoz közel, a Középső-Volga-vidéken élő mescserek is. A mescserek egy része lassan beolvadt a rjazanyi fejedelemség orosz népességébe, másik részük pedig délre, délkeletre vonult, s a Moksa–Vad–Cnatérségben a mordvinok olvasztották be őket. Az eredeti mescser népesség helyét a tatárok vették át. A mescserek lakóterületén jött létre a XV. század közepén a Kaszimovi Kánság. A XVII. században a magas adók elől menekülve a mescser-tatárok a Volga bal partjáig, Baskíriáig jutottak el. Ezek a törzsek, a miserek, már csak nevükben őrzik az eredeti népesség nyomát, ők maguk a kazányi tatárok közeli rokonai (Kirjanov 1971, 148–150; Mahmutova 1978, 3–15; Vásáry 1977, 287–289).

A mordvinok még egy talányos eredetű etnikummal kerültek kapcsolatba (ennek emléke a helynevekben is megmaradt): a burtaszokkal. Ez, a talán később eltörökösödött alán népcsoport – keleti utazók leírása alapján – a Volga mellett élt, a kazár és a volgai bolgár birodalom között (Ligeti 1986, 371; Szmironov 1965, 22–23; Zimonyi 1990, 139–149).

Középkori orosz források a keleten maradt magyar néptörödéket, a mozsarokat többször a mordvinokkal együtt említik. „A volgai magyaroknak tehát hasonló sorsa volt, mint a mordvinoknak... és sok más volga-vidéki népnek: a mongol kor után aranyhordai fennhatóság alá kerültek, majd a XVI. sz. közepén az orosz állam adófizetői lesznek” (Vásáry 1977, 285).

A törökségi népek mellett a másik meghatározó hatás a szlávok részéről érte a mordvinokat. A szláv törzsek már a VI. században megjelentek ezen a területen, a mordvinok nyugati szomszédai ez idő tájt a vjaticsok lehettek. Az oroszok betelepülése a XII. századtól, a vlagyimiri-szuzdali és a rjazanyi fejedelemség megerősödésének idejétől számottevő. A XII. század elején a mordvinok még úgy-ahogy ellenálltak az orosz lakosság beáramlásának, de a XIII. századra már igen tekintélyes orosz népesség költözött be erre a területre. Ekkortájt az orosz hatás főleg az Oka alsó folyásánál mutatkozott meg, ennek viszont nyelvi bizonyítéka alig van. Az orosz kereskedelem központja ebben az időben az 1221-ben alapított Nyizsnyij Novgorod (Новый Город Низовские Земли) volt. A betelepülést meggyorsította, hogy a jobbágyok a feudális terhek elől tömegesen menekültek az ország határain kívülre, s a mordvinok földje

előnyös fekvése, vízi útjai, termőterületei révén kiváló letelepedési helynek bizonyult (Cirkin 1965, 211–218; Filatov 1965, 90–97; Isztorija 1979, 23–25).

A mordvinok a törökségi és szláv érintkezések idején (az i. sz. I. évezred végén) már önálló etnikumként léteztek, s a XII. századra végbement a két fő csoport elkülönülése is. Az erzák és a moksák között nyelvi és kulturális különbség akkor még alig volt; az egyik legfőbb eltérés a temetkezési szokásokban rejlett: az erzák a halottaikat észak, a moksák pedig dél felé fektetve temették el. A moksák az eredeti terület délebbi részét, a Moksa-medencét és a Felső-Szura-vidéket foglalták el, míg az erzák északabbra, az Oka és a Szura folyók határolta területen éltek. Bizonyos integrációs folyamatok révén kevert, erza–moksa lakosság alakult ki a Moksa–Tyosa–Pjana-folyóközben. A XII–XIII. századra a mordvinok nyugati határa az Oka, a déli az erdő és a sztyeppe találkozási pontja, az északi az Oka és a Volga, a keleti pedig a Szura alkotta térség lehetett (Isztorija 1979, 28–31; Moxsin 1989, 28–35; Szmironov 1965, 20–22).

A XIII. század elejére tehát kialakult a mordvin etnosz, megerősödtek az orosz–mordvin kapcsolatok, s egyre intenzívebbé vált az orosz betelepülések mértéke. Ekkorra már a kelet-európai térségből eltűntek az előző évezredben meghatározó jelentőségű törökségi népek, de helyettük felbukkant egy új, minden eddiginél hatalmasabb sereg, a tatár–mongol államalakulat, mely több mint két évszázadra visszavetette az orosz expanziót, s teljesen átformálta a térség etnikai képét, máig sem múló nyomot hagyva a Volga-vidék nyelveiben, kultúráiban és természetesen a helynévtanban is.

A XIII. század elején Közép-Ázsia sztyeppéin formálódott mongol birodalom igen rövid idő alatt meghódította Észak-Kínát és egész Közép-Ázsiát, majd Kelet-Európa felé fordult. 1236-ban megtámadták és megsemmisítették Volgai Bolgárországot, majd egy évre rá a mordvinok, burtaszok és polovecek földjén keresztül az orosz fejedelemség ellen indultak, s 1237 végére elfoglalták Szamarát, Szizranyt, Penzát és Rjazanyt. 1238-ban a polovec sztyeppevidékre vonultak vissza, de utána újult erővel rohantak le Oroszország déli részét, majd Lengyelországot és Magyarországot. A mongol–tatár seregek Mordvinföld területén két ízben vonultak át, 1236-ban és 1239-ben, s a pusztítások mellett sok fegyverforgatót is a hadseregükbe kényszerítettek. Mordvinföld meghódításában becslések szerint mintegy 60 000 ember vehetett részt. Néhány évtizedes viszonylagos nyugalom után – amikor is a meghódított területeken berendezkedtek – újabb pusztítások következtek: 1281-ben Murom, 1288-ban Rjazany, ismét Murom és Mordvinföld, majd 1293-ban tizenhárom orosz város esett a támadások áldozatául (Baraskov 1973, 250–251; Isztorija 1979, 32–35; Karjagin 1971, 190–191).

A hódítók Arany Horda néven építették ki államalakulatukat, melynek egyik fő területe sokáig a Középső-Volga-vidék volt. A közigazgatás alapját az ulusok (kerületek) képezték, melynek élén Batu testvérei, illetve azok utódai álltak. A mordvinok eleinte nem kerültek a kán közvetlen irányítása alá. Ennek fő oka az lehetett, hogy az erdőkben, félreeső, távoli területeken laktak, de nekik is kellett adózniuk, illetve vazallusként részt kellett venniük a hadjáratokban, például a XIV. században Tver, Szmolenszk, Szuzdal és Moszkva ellen. A mordvin fejedelmek közül néhányan átálltak a hódítókhoz, felvéve az idegenek vallását. Szolgálatuk fejében a vezető emberek földeket vagy egyéb kiváltságokat (тарханские грамоты) kaptak. Mordvinföldön a hódítók városokat is építettek: a két legfontosabb, a mai napig fennmaradt település Tyemnyikov és Narovcsat (másképpen Narucsza, régi nevén: Moksi). A tatár–mongolok két központja Tyemnyikov környékén és az Inszar-vidéken alakult ki (Halikov 1965,

162–167; Isztorija 1979, 36–37; Kozlov 1960, 10–11; Moxsin 1989, 43–44; Szafargalijev 1965, 225–226).

Az orosz népesség a XIV. században jelent meg ismét ezen a területen. A mongol hódítók elleni küzdelemben a mordvinok egy része az oroszokhoz csatlakozott, ezáltal a visszahódított mordvin földek különösebb nehézségek nélkül a terjeszkedő orosz birodalom részévé váltak. Közben azonban az orosz fejedelmek nemcsak a Horda ellen, hanem egymás ellen is harcoltak. A mordvinok lakta vidéken a XIV. század második felében a rjazanyi és a moszkvai fejedelmek osztoztak, mígnem 1389-ben Vaszilij Dmitrijevic moszkvai fejedelem az Oka–Szura–Pjana-vidéki mordvinokat véglegesen a moszkvai fejedelemséghez csatolta. A XV. századra Moszkvához tartozott a Szura-medence, Rjazanyhoz pedig a Cna-vidék (Isztorija 1979, 43–44).

A XIV. század második felében már megfigyelhető az erőteljes orosz terjeszkedés, amelynek fő célja a Volgához vezető utak fölötti ellenőrzés megszerzése volt. 1372-ben megalapították Kurmis városát, s a XV. sz. közepére az orosz birodalom határa már a Kurmis–Tyemnyikov–Felső-Cna-vonalnál húzódott. Ezzel egyidejűleg a Nyizsnyij Novgorod környéki mordvin lakosság elkezdett délebbre, Arzamasz környékére áttelepülni (Kozlov 1960, 11–12; Merkuskin 1965, 77–78).

Az orosz expanzió következtében tehát már jóval a Kazanyi Kánság bukása előtt jelentős mordvin, főleg erza területek tartoztak az orosz fejedelemségekhez. Nyelvi és etnikai szempontból a XV. század végére már erősen csökkent a tiszta mordvin települések száma: északon és nyugaton az oroszok, délen és a középső területeken a tatárok osztották meg a mordvin népességet.

A mordvinok az oroszok oldalán részt vettek a Horda elleni harcokban: 1444-ben Musztafa kán ellen az oroszok és a mordvinok győzelmet arattak, s mire 1480-ban Oroszföld felszabadult az Arany Horda igája alól, az addig szétosztott, elajándékozott földek révén Mordvinföld szinte már teljesen a Moszkvai Államhoz tartozott. A mordvinok délkeleti népcsoportja viszont akkor még a Kazanyi Kánság fennhatósága alatt élt (Isztorija 1979, 44–45; Merkuskin 1965, 78–79).

A XVI. század első felét az orosz terjeszkedés megerősödése jellemzi. Újjáépítették Narovcsatot, és számos városerődöt létesítettek: Vaszilszurszk (1523), Moksanszk (1535), Alatir (1535) és Tyemnyikov (1536) voltak a hódítás főbb állomásai. Az itt lakó helyi tatár fejedelmek sorra behódoltak, s így a század közepén sor kerülhetett a nagy ellenség, a Kazanyi Kánság elleni hadjáratra. Pontosabban négy hadjáratra, mert IV. Iván csak 1552 októberében, négy év harcai után tudta bevenni Kazanyt. E hadjáratok egyrészt mordvin területeken is keresztülvonultak, másrészt mordvinok (és más volgai népek) is részt vettek bennük. A második hadjárat (1549–50) idején alapították Szvizjazzszk városát, az igen fontos, stratégiai jelentőségű erődöt (Isztorija 1979, 45–46; Merkuskin 1965, 80–82; Nyikonov 1960a, 172–173; Szubajeva 1961, 194–195).

1552-ben, a Kazanyi Kánság bukása után immár az összes mordvinlakta területet az Orosz Birodalomhoz csatolták, új fejezetet nyitva ezzel a mordvin történelemben. A mordvin népesség nyugati határa ekkor az Oka folyó és a Muromi-erdőség, a keleti pedig a Szura völgye volt.

A Kazanyi Kánság bukásával lezárult a törökségi népek hatásának első, majdnem ezeréves szakasza. Természetesen a mordvin–csuvas kapcsolatok azóta is élnek, de ez minőségileg egészen másfajta érintkezés. A törökségi népek ezer év alatt igen nagy hatást gyakoroltak a mordvinokra, nyelvi és kulturális tekintetben egyaránt. Erről a

viszonyról a következőket írja Halikov: „...мордовский народ и его предки в течение многих веков, начиная по крайней мере с середины первого тысячелетия, активно контактировались с тюркоязычными племенами и их потомками и эти контакты благотворно оказались как на формировании этноса и культуры мордовского, так и тюркоязычных народов Поволжья. По крайней мере без учета этих моментов немисливо выяснение специфики происхождения ни мордовского, ни тюркоязычных народов края” (Halikov 1965, 167).

1552 után az addiginál sokkal gyorsabbá, intenzívebbé vált az orosz betelepülés. Orosz lakosság ugyan már korábban is élt a mordvinföldi településeken (utcákat, negyedeket laktak), de az igazi terjeszkedésre csak a kánság bukása után került sor. A birodalom részeként Mordvinföld etnikai arculata jelentősen megváltozott. Az előtte csak északon és nyugaton lakó orosz népesség elkezdett tömegesen délre, a Volgához húzódni, a Volga-vidékre vezető utak elfoglalása céljából, mozgást okozva ezzel az erzak között is, akik a Közép-Szura vidékén ezáltal keveredtek a moksákkal (Kozlov 1960, 13; Nyikonov 1960a, 174–175; Szubajeva 1961, 195–196).

Az egykori erza központ, Arzamasz környékén a XVI. század végére alig maradt mordvin település. Az addig egységes mordvin lakosság igen gyorsan keveredett az oroszokkal. A gyors keveredés egyik oka az volt, hogy a tatárok elől menekülve a mordvinok sok települést, földet elhagytak, s azokat az oroszok könnyűszerrel elfoglalhatták. A másik ok: a mordvin településeket gyéren lakták, általában 10–15 udvar alkotott egy falut, s a házak távol estek egymástól, így az orosz bevándorlók könnyen betelepülhettek. Ilyen módon számos kevert, orosz–mordvin (később gyakran teljesen eloroszosodott) falu jöhetett létre. Például az egykori erza központ, Arzamasz járás nyugati részén 1588-ban a 41 falu közül 33 kevert volt. Az orosz gyarmatosítás intenzitását mutatja, hogy pl. Ardatov lakosságának 1628-ban még csak 36%-a volt orosz, de 1721-re ez az arány 80 százalékra emelkedett (Kozlov 1960, 15–16).

Általános jelenség volt az is, hogy az orosz közigazgatás és adórendszer kiépülésével együtt a mordvinok az egyre nehezedő adóterhek elől megszöktek, délebbre költöztek, ahova még nem ért el az Orosz Birodalom keze. A meneküléshez nagymértékben hozzájárult a keresztény hit erőszakos terjesztése is. Az egyházi központok is igen buzgónak bizonyultak az expanzióban, egy-egy kolostor irányítása alá több falu is tartozott. A XVII–XVIII. sz. fordulóján Mordvinföldön és a környező területeken mintegy húsz kolostor volt. A frissen megkeresztelkedetteknek kedvezményeket adtak ugyan (adókönnyítés, pénz, ruha), de ez hiábavalónak bizonyult, s végül csak az erőszakos térítés hozta meg az eredményt a XVIII. század közepére (Isztorija 1979, 92–94).

Az oroszok mellett ritkán mordvin és tatár előkelők is kaphattak földeket, s néhány murza (ez volt a vezető ember török eredetű titulusa a tatároknál, majd a mordvinoknál) még akár a feudálisok osztályába is bejuthatott.

Az orosz hódítás egyik igen fontos állomása az erődrendszer (засечная черта) kiépítése volt (ennek nyelvi vonatkozásairól az orosz eredetű településnevekkel foglalkozó fejezetben esik majd szó). A XV. sz. végi, XVI. sz. eleji szétszórt erődöket a XVI–XVII. században egységes erődrendszerbe fogták össze. A засечная черта az Orosz Birodalom déli és délkeleti határain lévő védelmi rendszer, amely a tatár betörések elleni védekezésre, ill. a támadások bázisául szolgált (vö. or. засека 'kivágott és egymásra rakott fákból emelt akadály, a vidék természetes akadályaival kiegészített

erdei torlasz, amely cölöpkerítésekkel, kocsiakasztókkal, földsáncokkal váltakozik'). Az erődrendszer három fázisban épült ki, elsőként a Tyemnyikov–Alatir-vonal (1552–56), ezt követte az Atyemar–Szaranszk–Siskejevo-lánc (1638), majd végezetül az Inszar-vonal jött létre (1647–53). E rendszer megépülése kapcsolatban áll néhány település keletkezésével, új nevek születésével: ekkor létesült Akszjonovo, Ardatov, Atyemar, Inszar, Poszad, Poszop, Siskejevo, Szaranszk, Tyemnyikov, Vorotnyiki (Cigankin 1986b, 77–82; Isztorija 1979, 48–50, 65–71; Mahmutova 1978, 4–7).

Az erődrendszer kiépítésével az Orosz Birodalom déli-délkeleti határa védettebbé vált a sztyeppe népek betöréseivel szemben, s ugyanakkor ezek az erődök a további expanziók bázisául is szolgáltak. Az orosz betelepülők általában a nem erdős területeket foglalták el, s így a mordvinok az erdős övezetekbe szorultak.

A XVII–XVIII. században a térség etnikai képe a mordvin népesség rovására formálódott tovább. A gyarmatosítás folytatásával a mordvinok egyre délebbre szorultak, s kezdték benépesíteni a Penza–Szaratov-vidéket. Ez a migráció a XVII. sz. második felére, ill. a XVIII. sz. első felére tehető, s főleg az Alatir környéki mordvinok vettek benne részt. Természetesen az orosz expanzió sem állt meg Mordvinföld eredeti határainál, hanem a környező vidékeken is hasonló folyamatok mentek végbe, melynek eredményeként a szimbirszi és a tambovi területek is orosz befolyás alá kerültek, s az onnan elvándorló lakosság tevékenyen részt vett a délebbi részek, a már említett Penza–Szaratov-vidék benépesítésében is (Isztorija 1979, 63–65; Kozlov 1960, 17–18; Moxin 1989, 46–48).

Ugyancsak intenzív volt az orosz előrenyomulás a Volgán túli területeken is; itt a baskír és kalmük betörésektől tartva szintén erődrendszert építettek ki. A baskír földek megvétele (1739) után még nagyobb erővel folyt a betelepítés.

A mordvin lakosság egy része a XVII. század második felétől kezdve a Volgán túli területekre is áttelepült, elsősorban a Nyizsnyij Novgorod-i, Arzamaszi, Alatiri és Kazanyi járásokból, leginkább erza területekről. Itt csak néhány kevert falu jött létre, a betelepülés egyidejűsége miatt általában azonos etnikumú: orosz, tatár, csuvas és mordvin települések létesültek. Ezzel tehát az eredeti területek és a Penza–Szaratov-vidék mellett kialakult a mordvinok harmadik nagy lakóterülete is (Kozlov 1960, 18–27).

Az eredeti területeken a mordvin lakosság központja az Inszar–Szura-folyóköz és a Moksa-medence volt. Szaranszk környékén kevés mordvin élt, itt főleg tatárok és oroszok laktak. Szaranszk – a *засечная черта* tagjaként – elsősorban katonai, majd a későbbiekben kereskedelmi szerepe miatt válhatott központtá.

A XIX. századra tehát az eredeti mordvin népesség az Oka–Szura–Moksa–Cna-medencékből a gyors és hatékony orosz betelepülés hatására délebbre vonult, s ezáltal kialakult a mordvin lakosság második nagy körzete, a Penza–Szaratov-vidék népessége. Később a Volgán túl egyrészt a régi terület északi és keleti részéről, másrészt – kisebb mértékben – a második körzetből áttelepült mordvinoknak a harmadik központja is létrejött. S bár továbbra is maradtak kizárólag mordvinok lakta falvak, a mordvin népesség mindenütt kisebbségbe szorult, s ez az állapot napjainkig fennmaradt.

Az asszimilációs folyamat természetesen a XX. században is folytatódott, és igen intenzíven zajlik ma is. A megosztottságon a Mordvin Köztársaság létrehozása sem segített, minthogy az itt lakó mordvin népesség részaránya mélyen az optimális alatt maradt.

A Középső-Volga-vidéken a történelmi időkben tehát jelentős népmozgás zajlott le. A kezdeti balti és iráni hatások után három számottevő etnikum (a mordvin, a volgai török és az orosz) mozgott e területen. A vidék történelmében a tatárjárás, az orosz gyarmatosítás és ezek következtében a mordvinok belső migrációja volt a három meghatározó jelentőségű tényező. Ennek a nagy mozgásnak természetesen a toponimikában is megmaradt a nyoma: a különböző rétegek egymásra települtek, az előző lakosság helyneveinek egy részét átvették, megőrizték és átalakították, illetve újabb és újabb nevekkal gazdagították a térség helynév-állományát. A helynévtan segíthet megválaszolni a mordvin nép történetének bizonyos kérdéseit, segítségével fény derülhet a migráció irányára, az etnikumok egymáshoz való viszonyára, a mordvin–orosz együttélés jellegére is.

Forrás:

*Maticsák Sándor: A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere.
Debrecen, 1995. 7–15.*

